

Bir Öğrencisinin Gözünden Dicle

Tuğçe Ellialtı

27 Aralık 2014

Bugün burada bu yıl beşincisi düzenlenen ve Sabancı Üniversitesi Sanat ve Sosyal Bilimler Fakültesi ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları Forumu tarafından Dicle Koğacıoğlu anısına gerçekleştirilen Dicle Koğacıoğlu Makale Yarışması Konferans ve Ödül Töreni için biraraya gelmiş bulunuyoruz. Öncelikle ben de bu organizasyonda emeği geçen herkese, sevgili hocalarıma, meslektaşlarıma, arkadaşlarıma, Dicle'nin sevgili ailesine ve bugün buraya gelen tüm dinleyicilere hoş geldiniz demek istiyorum. Bugün benim için heyecanlı bir gün, bugünkü konferansın açılış konuşmasını yapmak için davet edildiğimde Dicle Hoca'nın eski bir öğrencisi ve onun akademik geleneğinden çokça ilham almış genç bir sosyolog olarak neler söyleyebileceğimi inanin çok düşündüm. Zira geçen beş yıl içinde kendimi çok defa Dicle'yle zihinsel konuşmalar yaparken bulduğum zamanlar oldu, saha çalışmamı bitirmek üzere olduğum ve doktora tezimle haşır neşir olduğum şu günlerde ise bu konuşmaların epey yoğunlaştığını söyleyebilirim. Dicle'ye sormak istediğim sorularım var, araştırmama ve neler yapmak istediğime dair ona anlatmak istediğim bir sürü şey var, ona yalnızca sorduğu sorulara yanıtlar vermeye çalışmadığımı bilakis önümüze koyduğu sorulara yenilerini eklemeye çalıştığımı söylemek istiyorum. Dicle, iyi düşünülmüş sorular sormanın önemli olduğunu sıkça vurgulardı. Konuşabilseydik eğer ona kendime sorabildiğim her yeni sorunun bana iyi geldiğini, zihnimi açtığını, önüme yeni yollar koyduğunu ve benim bundan tarifi zor bir haz aldığımı anlatmak isterdim. Bu anlamda bu konuşma benim için Dicle'ye etmek istediğim teşekkürün ve onun bana sordurduklarının küçük, kısa bir özeti aslında. Bana Dicle'yi bir öğrencisi gözüyle anma ve bunu yaparken de ona dair düşündüklerimi, onun sosyoloji yapma biçimimde bana kattıklarını sizlerle paylaşma fırsatını verdikleri için Makale Yarışması düzenleyicilerine bir kez de buradan teşekkür etmek istiyorum.

Dicle Hoca'yı ilk kez 2006'nın bahar aylarında, Boğaziçi Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'ndeki son senemde o dönem sevgili hocam Ferhunde Özbay'dan aldığım "Türkiye'de Güncel Meseleler" dersinde gördüm ve onu ilk kez o gün dinleme fırsatı buldum. O ders için Dicle'nin "Kalkınma, Birlik ve Demokrasi: Türkiye'de Siyasi Parti Kapatmaları" başlıklı makalesini okumuştuk. O

günkü tartışmada makaleye referansla Anayasa Mahkemesi'nin parti kapatma gerekçeleri üzerinden 1990'lar Türkiyesine ve Türkiye'nin 1980 sonrası siyasi iklimine ve yapılanmasına odaklanmıştık. O gün konuştuğumuz ve bende en çok merak uyandıran soru ise bir sosyolog olarak karşımıza hemen hemen her alanda ve hiç usanmadan çıkan ne kültürel, ne siyasi, ve kültürel olan ne zaman ve hangi şartlarda siyaseten tehlikeli olur sorusuydu. Bu soruya o gün Dicle'nin tek ve net bir cevap verdiğini hatırlamıyorum zira dersten çıkarken kafamda bu sorunun dönüp durduğunu net olarak anımsıyorum. Bir de sınıftan çıkmak üzere hazırlanırken şöyle demişti: “Hukukun ve hukuk sosyolojisinin soğuk bir yüzü vardır, bu sizi en baştan yıldırmasın, bu alanda çalışacak sosyal bilimcilere çok ihtiyacımız var arkadaşlar.” Hayatımda belki de ilk kez o gün bir sosyolog olarak hukuka ve hukuk-toplum ilişkisine yakından bakmanın bana üniversitenin ilk yıllarından beri kendime dert edindiğim toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve kadına yönelik şiddet meselelerine dair yeni bir pencere açabileceğini düşünmüştüm. Bugün de tüm sorunlarına, çelişkilerine, bizi içine düşüren çıkmazlarına rağmen çeşitli alanlarda hak mücadelesi verirken hukukun vazgeçmememiz gereken bir mecra olduğunu düşünüyorum. Dicle'yle bu ilk karşılaşmamızda bana onun en çarpıcı gelen yani işine olan tutkusu ve sadeliği olmuştu. Misafir hoca olarak geldiği derste sadece yazdığı makaleye dair bir şeyler söylemiyor adeta o gün o sınıfta o makaleyi bizimle yeniden yazıyor, bizi oldukça zorlayan sorular soruyordu. Dicle'nin o gün bize sadece bir şeyler öğretmeye gelmediğini aksine o gün o sınıfa bizimle birlikte düşünmeye geldiğini, bizi de hali hazırda varolan bir diyaloğun içine çekmeye çalıştığını hissetmiştim. Bunun bana çok iyi geldiğini, benim için tartışmayı daha da ilginç kıldığını net bir şekilde anımsıyorum. O güne dair şimdilerde oldukça bulanıklaşmış olan hafızamda unutmadığım diğer bir şey ise Dicle'nin saklamaya yeltenmediği heyecanı ve yalınlığıydı, bir de hızlı konuşuyordu. Heyecanını saklamayan, hızlı konuşan insanları çok severim, bilmiyorum belki biraz da bu yüzden o gün Dicle'den ve dersi anlatışından çok etkilenmiştim. Boğaziçi'nden mezun olduktan sonra yolum Master için Sabancı Kültürel Çalışmalar programına düşmeseydi ve Dicle'nin öğrencisi olma imkanım olmasaydı Dicle'yle ilgili ilk izlenimlerimin yerinde ancak eksik olduğunu bilme fırsatım belki de hiç olmayacaktı.

Sabancı Üniversitesi'nde bulunduğum iki yıl içinde Dicle'yi çeşitli derslerde dinleme fırsatım oldu, onun öğrencisi oldum, onun makalelerini okudum, konuşmalarını dinledim, kısacası ondan çok şey öğrendim. Hele de “Gelenek Söylemleri ve İktidarın Doğallaşması: Namus Cinayetleri

Örneği” makalesini ilk kez okuyup bitirdiğimde makalenin hemen hemen her cümlesinin altını çizdiğimi farketdiğimi hatırlıyorum, o zamana kadar namus adına işlenen cinayetlere dair üretilen söze yaptığı müdahale zihnimi öylesine açmıştı ki makaleyi kısa bir zaman içinde yeniden birçok kez daha okudum. Sonraki zamanlarda da bu makale hem Amerika’da hem de Boğaziçi’nde verdiğim derslerde okuma listelerimin vazgeçilmezi oldu. Dersin alt teması ne olursa olsun sosyoloji alanındaki birçok konu üzerine yapılacak tartışmalara önemli katkı sunan bir makaleydi bu zira. Dicle, o makalesinde olgular üzerine söylediklerimizin bazen farkında olmadan ne gibi iktidar ilişkilerini kurabileceğini, var olanları da yeniden üretebileceğini söylerken bize aslında şunu hatırlatıyordu: “(N)eyi, nasıl, hangi terimlerle ve kimlerle tartıştığımız, hangi soruları sorduğumuz önemli.”

Dicle’nin Türkiye’deki feminist akademik yazına yaptığı en büyük katkılardan birinin “Bir İstanbul Adliyesinde Davranış Kalıpları, Anlamlandırma Biçimleri ve Eşitsizlik” ile “Bağlamında Vatandaşlık: Türkiye’de Kadınların Hukukla Olan İlişisini Yeniden Düşünmek” başlıklı yazılarında çeşitli örneklerle altını çizdiği hukukun işleyiş biçimi ile bu işleyiş biçiminin gündelik yaşamda var olan toplumsal cinsiyete dayanan eşitsizliklere çektiği dikkat olduğunu söyleyebiliriz. Dicle, sözü geçen yazılarında temel olarak hukuka erişimde kadınların önüne çıkan toplumsal engellerden ve bu engellerin çeşitli kurumsal mekanizmalar aracılığıyla gündelik olarak ürettiği toplumsal cinsiyet temelli eşitsizliklerinden bahsediyor. Dicle, “kamusal aklın da ifadesi olma iddiası” taşıyan ve meşruiyetini buradan alan hukuka bakarken ve onun işleyişiyle ilgili yargılarda bulunurken ihtiyatlı olmamız konusunda da bizi uyarıyor. Bir İstanbul Adliyesinde yaptığı gözlem ve mülakatlara dayandırdığı yazısında sorduğu “Cumhuriyet hukuku gündelik hayatta ne gibi söylemler üzerinden iş görüyor?” sorusunun kendi çalışmamın da dahil olduğu birçok yeni çalışmaya ön ayak olduğunu düşünüyorum.

Ben doktora çalışmamda Türkiye’deki cinsel şiddet dava süreçlerine odaklanıyorum. Bu çalışmaya beni iten en önemli gelişme 2000lerde art arda değişen Türk Medeni Kanunu ve Türk Ceza Kanunu oldu. Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne adaylığının resmi olarak kabul edilmesiyle başlayan bu süreçte feministlerin ve kadın örgütlerinin ciddi gayretiyle yasalarda önemli değişiklikler yapılıyordu. Bu değişiklikler aynı zamanda 1920lerden bu yana Türkiye Cumhuriyeti’nde gerçekleşen en kapsamlı yasal ve yargısal değişimlerin de bir parçasıydı.

2000lerde hukukun iyiden iyiye aralarında feminist ve LGBTİ hareketinin de içinde bulunduğu çeşitli siyasi aktörler ve gruplar için önemli bir mücadele ve müdahale alanı olduğunu söylemek mümkün. Bu dönemde bir yandan yasalarda önemli ve kadınlar açısından olumlu görülebilecek değişiklikler yapılmasına rağmen kağıt üzerindeki olumlu değişiklikler pratikte beklenen sonuçları vermiyordu. Bu nokta Dicle'nin çalışmalarında sözünü ettiği “yasaların uygulanmaması” sorununa işaret ederken başka başka soruları da açıyordu önümüzde. Kendi çalışmam özelinde Türk Ceza Kanunu'nda tecavüz ve cinsel tacize dair yapılan somut değişiklikleri kısaca şöyle özetleyebiliriz: Cinsel içerikli suçlar, ırza ve genel ahlaka aykırı suçlar olmaktan çıkartılıp bireye ve cinsel dokunulmazlığa karşı suçlar kapsamına alındı, cinsel taciz tanımı yasaya girdi, cinsel suç tanımları genişletilerek ilgili cezalar artırıldı ve evlilik içi tecavüz Türkiye'de ilk kez yasada suç olarak tanındı. Bu değişikliklerin dava süreçlerini nasıl etkileyeceğini merak ederken aklımda hep Dicle'yle de konuştuğumuz “hukuksal değişim toplumsal değişimi sağlamada ne derece etkilidir?” ve “kadınların hukukla karşılaşmaları neden hep en çok zorlandıkları anlar olur?” soruları vardı. Bu soruları aklımın bir yerinde tutarak kendime şu soruları sordum: Cinsel şiddet dava süreçleri nasıl işliyor? Süreç içinde hangi aktörler ve kurumlar hangi vasıfla yer alıyorlar? Süreç içinde kadınlığa, kadın bedenine, cinselliğe, şiddete, ahlaka, namusa ve aileye dair ne gibi söylemler dolaşıma sokuluyor ve her biri nasıl bir iş görüyor? Bu davalarda kadından ilk adımdan itibaren adeta tecavüze uğramaya hazır olmasını ve şiddete maruz kalmasının hemen akabinde istikrarlı biçimde tüm doğru adımları atmasını bekleyen hukuk neden ve nasıl aynı zamanda ondan ruh ve beden sağlığının kalıcı olarak hasar görmesini, bu eylemden katıksız bir mağduriyet yaşamasını ve ancak bu mağduriyeti devletin çeşitli kurumları aracılığıyla belgeyebildiği takdirde ve ölçüde tecavüzcüsünün ceza alacağını ona söyler? Böyle bir hukukun kadına yönelik şiddetle mücadelede önümüze koyduğu çelişki ve açmazlar nelerdir? Saha çalışmam sırasında, mahkeme salonunda otururken, dava dosyalarını okurken, hukukçularla mülakatlar yaparken aklımda hep Dicle'nin hukukun işleyişine dair altını çizdiği ve hukuku meydana getiren duruşmalardaki hitap tarzları, yerleşmiş ilişkilene kalıpları, hukuki kavramlar ve olayların yazıya aktarılışına dair yerleşmiş pratikler, resmi ve gayri resmi usuller gibi çeşitli sembolik ve maddi değişkenlere dikkat ettim. Hukuka kocaman kitapların içinde yazan, olduğu gibi uygulamaya konulan ve kendiliğinden adalet dağıtan bir aygıt olmaktan ziyade bünyesinde biraz önce sözünü ettiğim değişkenleri de barındıran karmaşık bir toplumsal alan olarak baktığımızda Dicle'nin “hukuk öyle kendiliğinden bize ihtiyacımız olanı vermeyecek, bizim onu işletmemiz gerek arkadaşlar” deyişi de anlam kazanıyor.

Böyle bir hukuk tanımı bize aynı zamanda o değişkenlerin var olan toplumsal eşitsizlikler ile nasıl bir ilişkiye girdiğine karşı da uyanık olmamızı salık veriyor.

Bugün burada sizlerle paylaşmak istediğim sadece Dicle'nin yazıp çizdiklerinin çalışmama on ayak olması ya da Dicle'nin actığı yolun bana ilham vermiş olması değil, zira Dicle'yle akademik bağımın “onun yazdıklarını okudum, ondan şunları şunları öğrendim”in epey ötesinde olduğunu gözlemliyorum özellikle doktoranın şu son yıllarında. Hele de saha çalışmasında beklemediğim, beni şaşırtan, düşündüren bir şeyle karşılaştığımda ve hemen sonrasındaki tezi yazmaya başlama sürecindeki sancılı zamanlarda Dicle'nin sorduklarının kafamın içinde bir ses gibi hep benimle olduğunu farkediyorum. Elbette Dicle'yi çok özlüyorum, eksikliğini hissediyorum ve keşke diyorum oturup da bir çay içsek, hem belki sesimin eskiye nazaran daha bir güçlü çıktığını görür, sevinir, ne de olsa o değil miydi, “kendi sesine daha çok güven diyen?”

Açılış konuşmasını yapacağım belli olduktan sonra benimle hemen hemen aynı dönemlerde Dicle ile yolu kesişmiş, Dicle'nin öğrencisi olmuş bir grup arkadaşına yazdım ve onlara sordum “benimle Dicle'yi nasıl hatırladığınıza, onun sizin hayatınızda bıraktığı ize dair bir-iki cümle paylaşır mısınız?” Sağolsunlar, emailime geri dönüş yaptı arkadaşlarım ve Dicle'ye dair düşündüklerini paylaştılar benimle. Dicle'ye dair çok güzel, çok anlamlı şeyler söylediler ama en çok ortaklaştıkları nokta Dicle'nin karın ağrılarının peşinden giden tutkulu bir akademisyen olduğuydu, belki de tam da bu yüzden yaptığı işler etkili işler oldu ve kısa sürede önemli izler bıraktı. Dicle, hukukun şiddete maruz kalan kadınların önüne koydukları duvarları şüphesiz çok iyi anlattı bize, eşitsizlikleri gelenekte aramak yerine devlete, hukuka, yanı başımızdaki tüm kurumsal mekanizmalara bakmamız gerektiğini bize salık verirken önümüze de önemli kuramsal ve pratik sorular açtı, bunların birçoğu hala yanıtlanmayı bekliyor. O yanıtları buldukça hep birlikte yeni sorular soracağız ve bu sorular canımız yakan tüm ayrımcılık, eşitsizlik ve adaletsizlikler karşısında bize yeni yollar aralayacak, buna inanıyorum.

Son olarak sizinle Dicle ile 2008 baharında onun ofisinde aramızda geçen bir konuşmayı paylaşmak istiyorum. O yılın sonbaharında Amerika'daki çeşitli okulların doktora programlarına başvurmuştum, gitmeyi çok istediğim ve hali hazırda doktora çalışmalarımı sürdürdüğüm University of Pennsylvania'ya resmi kabul yazımı gönderdiğim gün Dicle'nin ofisine uğramıştım,

sanırım başka bir şey soracaktım, zira kabul aldığımı daha önceden söylemişim. Soracağımı sormuş tam kapıdan çıkıyordum ki, şöyle dedim “bu arada hocam ben Penn’in teklifini kabul ettim,” ve ekledim “İnternette kütüphanelerine baktım da, hele bir kütüphanesi var ki, mimarisi çok güzel, orada çalışmak için sabırsızlanıyorum.” Dicle, gülümsedi, benim için sevindiğini biliyordum. Sonra sesi biraz kısık “hayırlı olsun,” dedi, muhtemelen o gün biraz aşırıya kaçan heyecanımdan tedirgin olmuştu, tabi o gün bunu düşünmemiştim, sonraki senelerde o ana döndükçe benim için kaygılanmış bile olabileceğini düşündüm, “sağolun” deyip ofisinden ayrılıyordum ki, bana hiç unutamadığım şu sözleri söyledi: “O binalar büyüleyicidir Tuğçe, insanı içine çeker ama hayatını da yaşa olur mu? O binaların seni yok etmesine izin verme, aşık ol, ye iç, gez toz, hayat sadece doktora ibaret değil.” Koridorda asistan arkadaşlarımla birlikte kullandığım ofise giderken bu sözleri düşündüm biraz, sonra aklımdan çıktı ve herhalde uzun bir süre bir daha hiç aklıma gelmedi. Ta ki bir gün okyanusun öbür ucundaki penceresiz ofisimde zor ama bir o kadar da sıradan bir günün sonunda çokça yorulmuş, doğrusu iş gücünden biraz da usanmış, memlekette olan bitene dair kafa yormaya çalıştığım bir gün ansızın aklıma düşünceye dek. Hala da zaman zaman anımsarım Dicle’nin bu nasihatini, sonra düşünürüm, bazen teselli ederim kendimi biraz da nükteyle, “demek ki sende de bir ışık gördü ya da pek bir heyecanlı gördü seni Dicle, ondan öyle dedi herhalde” diye. Sonra gidip kendime bir çay ısmalarım, hem de yanında bir dilim kekle, dünyanın neresinde olursam olayım o binaların içiyle dışını aslında duvarların ayırmaya yetmediğini de bilirim. Ben Dicle’ye müteşekkirim, öğrettiği, sorgulattığı, düşündürdüğü ve tabi önüme açtığı bir sürü yol için. Dicle’nin eski öğrencisi olan bir arkadaşımın da söylediği gibi, ben de Dicle’nin en çok aklını, sadeliğini, tutkusunu, yakınlığını özledim. Bir de çocuksu coşkusu. Dicle’yi hem kıymetli bir insan ve hem de parlak bir sosyal bilimci ve akademisyen olarak anma fırsatı bulduğumuz Makale Yarışması Konferansı ve Ödül Törenine hepimiz tekrardan hoş geldiniz, iyi ki geldiniz, sefalar getirdiniz.